

CHDPU
KOHIM QIZIL HANUVAI
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

YANGI O'ZBEKISTONDA FILOLOGIK TA'LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI, YECHIMLARI VA ISTIQBOLLARI

Xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya MATERIALLARI

CURRENT ISSUES, SOLUTIONS, AND PROSPECTS OF
PHILOLOGICAL EDUCATION IN NEW UZBEKISTAN

International Theoretical and Scientific Conference
PROCEEDINGS

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, ПУТИ РЕШЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ
РАЗВИТИЯ ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НОВОМ
УЗБЕКИСТАНЕ

Международная научно-теоретическую конференцию
МАТЕРИАЛЫ

24-oktabr, 2025

**“YANGI O‘ZBEKISTONDA
FILOLOGIK TA‘LIMNING
DOLZARB MUAMMOLARI,
YECHIMLARI VA
ISTIQBOLLARI”**
xalqaro ilmiy-nazariy anjuman

**“YANGI O‘ZBEKISTONDA FILOLOGIK TA‘LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI, YECHIMLARI
VA ISTIQBOLLARI”**

xalqaro ilmiy-nazariy anjuman
TASHKILIY QO‘MITASI

Tashkiliy qo‘mita raisi:

G‘.I. Muxamedov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti rektori.

Tashkiliy qo‘mita a‘zolari:

B.X. Eshchanov

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor.

S.B. Qorayev

Yoshlar masalalari va ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar bo‘yicha prorektor.

D.B. Axmadjanov

O‘quv ishlari bo‘yicha prorektor.

O.A. Ortiqov

Moliya-iqtisod ishlari bo‘yicha prorektor.

S.X. Gayupova

Ta‘lim sifatini nazorat qilish bo‘lim boshlig‘i.

R.A. Ikramov

Gumanitar fanlar fakulteti dekani.

O‘.R.Saidov

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini mudiri.

N.D.Xolikova

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini mudiri

Tashkiliy qo‘mita ishchi guruhi:

Davlatova A.D.

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini professori

Sabitova T.

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini professori

Kabirov M.T.

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini dotsenti

Tog‘ayeva G.J.

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini dotsenti

Muydinova A.U.

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini dotsenti

Shermatova U.Sh.

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini dotsenti

Rasulova R.B.

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini dotsenti

Mo‘yidinov Q.A.

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini dotsenti

Abdirimova I.K.

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini dotsenti

Duysebayeva D.

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini dotsenti

Baykabilov U.

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini dotsenti

Bayzakov J.

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini dotsenti v.b.

Muxtarova Sh.

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini katta o‘qituvchisi

Raxmanova N.A.

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini katta o‘qituvchisi

Xikmatov X.S.

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini katta o‘qituvchisi

Quchqorov H.H.

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini katta o‘qituvchisi

Murodova F.

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

Bekmurodov T.

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

Komilova G.

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

Xayrullayeva R.

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

Achilova E.S.

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

Usmanova Z.I.

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

Murodova R.

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

Shayxislamov N.Z.

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

Arzikulova S.A.

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

119.	TOPRAK, F. ALI ŞİR NEVĀYĪNİN PEYGAMBERİMİZ HAZRET-İ MUHAMMED İÇİN YAZDIĞI GAZELLERİNDE "MİRAC MUCİZESİ". https://doi.org/10.5281/zenodo.17441199	733
120.	TOPRAK, F. ARAPÇA YAZILI KLASİK KAYNAKLARDA ŞÂŞ (TAŞKENT). https://doi.org/10.5281/zenodo.17441216	745
121.	Yusupova, D. "TAZKIRAT USH-SHUARO VA TABSIRAT UN-NUZAMO"DA ALISHER NAVOIY AN'ANALARI. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441238	751
122.	XODJAEVA, M. ORGANIK MAHSULOTLAR YETISHTIRISH: OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGI VA QO'SHIMCHA QIYMAT YARATISH UYG'UNLIGI. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441250	761
123.	Xodjaeva, M. EKOLOGIK MADANIYAT EKOLOGIK XUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI SIFATIDA. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441266	764
124.	Нүптекеева, Г. ҰЛТТЫҚ-ИНТЕЛЕКТУАЛДЫҚ ТҰЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ "САТЫЛАЙ КЕШЕНДІ ОҚЫТУ" ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ РӨЛІ. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441279	768
125.	Ataman, K. MUTASAVVIFLARIN ŞİİR SEVGİSİ VE YESEVİ HİKMETLERİ. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441291	776
126.	Pardayev, Q. MUQIMIY HAJVIY ASARLARI MANBALARIGA YANGICHA MUNOSABAT. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441305	784
127.	Ҳожиева, Ш. ЧЎЛПОН ВА ИСМОИЛБЕК ГАСПРАЛИ. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441329	791
128.	AMONOV, S. HAMZA HAKIMZODA SHE'RLARI NASHRI XUSUSIDA. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441379	796
129.	Ehsanulla, Q. ALISHER NAVOIY VA ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR: ILMIY- ADABIY VA MA'NAVIY UYG'UNLIK. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441411	803
130.	UTANOVA, S. TURKIY ADABIYOT RIVOJIDA QAYG'USIZ ABDOL IJODINING O'RNI. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441456	808
131.	Davlatova, A. JADID ESTETIKASINING SHAKLLANISHI. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441500	815
132.	ABDULXAYROV, M. "QUTADG'U BILIG" ASARI: TADQIQ, TABDIL VA TALQIN MUAMMOLARI. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441509	823
133.	Холикова, Н. ЖАДИДЛАР ВА ҚАДИМЧИЛАРНИНГ ХОТИН-ҚИЗЛАРГА ДОИР ҚАРАШЛАРИ. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441616	832
134.	Тоғаева, Г. education in new Uzbekistan 839 October 24, 2025 https://cspu.uz/ International Scientific and Practical Conference. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441622	839
135.	Muydinova, A. MUVASHSHALARNING POETIK MAZMUNI. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441624	844
136.	Xaitova, Y. SHOIR SHAFQAT RAHMATILLA TERMIZIYNING POETIK MAHORATI. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441633	852
137.	Abdullayeva, M. ANAFORA, RADIF VA TAKRORLARNING POETIK YUKLAMASI: UMRZOQ HAYRATIY G'AZALLARI MISOLIDA. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441646	858

“QUTADG‘U BILIG” ASARI: TADQIQ, TABDIL VA TALQIN MUAMMOLARI

Manzar ABDULXAYROV,

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU

O‘zbek adabiyoti tarixi va matnshunoslik

kafedrası professori, filologiya fanlari doktori

manzarabdulxayrov64@gmail.com

Annotatsiya: Maqola Yusuf Xos Hojib “Qutadg‘u bilig” asarining matniy tadqiqi, tabdili talqini muammolariga bag‘ishlangan. Unda “Qutadg‘u bilig” turkiy xalqlarning badiiy tafakkuri tadrijini tadqiq etishda qimmatli manba ekanligi bilan bir qatorda ushbu asarining mustaqillik yillarida o‘rganilishi tadqiqot tahlil doirasiga tortilishi kabi masalalar o‘rganilgan. Shuningdek, maqolada kelajakda “Qutadg‘u bilig” asarining yangi talqindagi nasriy-nazmiy bayonlarini yaratish va mukammal nashrlarini tayyorlash haqida ham so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: badiiy tafakkur, talqin, tabdil, manba, meros, turkiy xalqlar, tamaddun, adolat, el, elat.

Аннотация: Статья посвящена проблемам текстологического исследования и перевода произведения Юсуфа Хос Хаджиба “Кутадгу билиг”. Рассматривается вопрос о том, является ли “Кутадгу билиг” ценным источником для изучения развития художественного мышления тюркских народов, а также изучение данного произведения в годы независимости, включая такие вопросы, как включение данного произведения в сферу исследования и анализа. В статье также обсуждается создание в будущем новых прозаических и поэтических описаний произведения “Кутадгу билиг” и подготовка его совершенных изданий.

Abstract: This article explores the textual study and translation of Yusuf Khos Hajib's “Kutadgu Bilig”. It examines whether “Kutadgu Bilig” is a valuable source for studying the development of Turkic artistic thought, as well as the study of this work during the years of independence and its inclusion in the field of research and analysis. The article also discusses the future creation of new prose and poetic descriptions of “Kutadgu Bilig” and the preparation of its definitive editions.

Keywords: Artistic thinking, interpretation, translation, source, heritage, Turkic peoples, civilization, justice.

“Qutadg‘u bilig” barcha turkiy xalqlar, jumladan biz o‘zbeklarning ona tilimizda yaratilgan ilk shoh asar. Agar ona tilimizni barhayot mavjudot sifatida talqin qilsak, uning to‘la qonli hayot kechirishi uchun dastlabki sarchashmasi qanchalar zarurligi oydinlashadi. Milliy davlatchiligimizning qayta tiklanishi bilan kelajakka o‘zgacha ishonch bilan qaray boshladik. Bu ishonchimiz yanada mustahkam bo‘lishi uchun tarixga murojaat qilishimiz tabiiy. Tarixda buyuk davlatlar barpo etish hamma xalqlarga ham nasib etmagan. Bir paytlar misrliklar hayratomuz davlat shakllantirgan, keyinchalik xitoyliklar, yunonlar, forslar, rimliklar shunday sharafiga muyassar bo‘lgan. Nihoyat, nisbatan yangi tarixda inglizlar yarim dunyoni egalladilar. Binobarin, jahongir xalqlarni ham bir necha toifaga bo‘lish mumkin. Ijodkor jahongir xalqlarning, yoxud bashariyat tamadduni tarixga salmoqli ulush qo‘shgan bunyodkor zobit uluslar safida turkiy xalqlar ham borligi bilan faxrlanamiz. Turkiy xalqlarning jahoniy hukmronligi bir necha marta, xususan qoraxoniylar va temuriylar, usmoniylar, qolaversa boburiylar davrida ham davom etganini unutmazlik kerak[1:4]. Va bu jahongirlik bashariyat tarixiga qo‘shgan benazir hissasi bilan alohida ahamiyatga molik.

“Qutadg‘u bilig” qoraxoniylar davridan meros qolgan, o‘sha davrning tarixda va insoniyat tamadduni ravnaqida tutgan ahamiyatini hamisha yodimizga soladigan, faqat buyuk saltanatlar davrida yaratilishi mumkin bo‘lgan asar sifatida ham qimmatli. Homer yunonlarning zafarli yurishlarini boqiy dostonlarida kuylaganidek, Yusuf Xos Hojib o‘z asarida turkiy xalqlarga xos donishmandlik xislatlarini aks ettiradi. Biz turkiy xalqlarni boshqa jahongir xalqlardan farqlaydigan ijobiy jihatimiz faqat bunyodkorlik xislati bilan cheklanmaydi. Xitoylar va olmonlar singari mushohadago‘ylik qon-qonimizga singib ketgani ayni shohona asar mazmun-mohiyatida o‘z ifodasini topgan. Garchi dastlabki qarashda mushkul tuyulgani bilan dunyoni zabt etish oson. Insoniyat o‘z tarixi davomida jahongirlikning turli usullaridan samarali foydalanib kelayotir va bu jarayon zamonlar o‘tgani sayin yangicha shakllar kasb etishi ham shubhasiz. Rizqu ro‘z topish qanchalar qiyin bo‘lmasin, jamiki tirik mavjudot ochlikdan qirilib ketar darajaga deyarli hech qachon tushmagan. Kun kechirishning ming xil usullari bor. Lekin chinakam insoniy hayot kechirish saodati hammaga ham nasib etavermaydi.

Qoraxoniylar saltanati dunyoning yarmini egallashi barobarida “inson qanday munosib hayot kechirishi kerak?”, “bu borada qanday tamoyillarga amal qilishi lozim?”, “Bashariy saodat negizi qanday qoidalarga borib taqaladi?”, “Adolatli saltanat qoidasi bormi?” singari jahonshumul masalalar ustida ham bahs-munozaralar yuritganiga “Qutadg‘u bilig” misolida ishonch hosil qilamiz[2:5].

Turkiy xalqlarning badiiy tafakkuri tadrijini o'rganishda qimmatli manbaa hisoblanuvchi bu asarni o'rganish natijasida shunday xulosalarga kelish mumkin. Turkiy xalqlar qadimda yarim dunyoni egallagan kezlarda ham mohiyatan jahongirlikka hech qachon mahliyo bo'lishmagan. Aksincha, hayot mohiyatini qidirish hamisha yetakchi fazilat hisoblangan. Aslida bu barcha imperiya-saltanatlar uchun xos xususiyatday tuyuladi. Rossiya imperiyasi eng kuchaygan palla o'n to'qqizinchi asrda ham Lev Tolstoyning paydo bo'lgani shundan dalolat beradi. Umuman, Yusuf Xos Hojib fenomenini Homer, Firdavsiy, Dante, Navoiy, Shekspir, Gyote, Tolstoy singari daholarga nisbatan o'rganish zarur.

“Qutadg‘u bilig” yolg‘iz turkiy xalqlarning emas, balki mazkur hududda azaldan yashab kelayotgan barcha elu elatlar, qolaversa qo‘shni yirik va kichik uluslarning salohiyatini to‘la-to‘kis aks ettiruvchi asar sifatida ham qimmatli.

“Qutadg‘u bilig”ni shunchaki didaktik asar emas. Qolaversa, “Shohnoma” singari jangnoma ham emas. Bu rosmana davlat nizomi vazifasini bajaradigan qomusiy asar. Davlatchilik qonun-qoidalarini belgilab beradi. Muallif debochada asar to‘rt qadriyatga tayanishini ta’kidlaydi:

Bu doston bitishda qanot xush niyat,

Negizi tabarruk to‘rtta qadriyat.

Birisi – adolat, to‘g‘rilik asos,

Ik(k)inchisi – davlat, qut, iqbol hassos.

Uchinchi – ulug‘lik, tafakkur-aql,

Qanoat-ofiyat – to‘rtinchi naql.

Bu asno nomladim ular har birin,

Bayon qilgum asta asroru sirin[2:27].

Jamiyat to‘la qonli faoliyat yuritishi uchun Adolat, Davlat-qut, Ulug‘ligu tafakkur, nihoyat Qanoat-ofiyat asos bo‘lishi kerak, degan g‘oyani Yusuf Xos Hojib ilgari suradi. Shoir adolatni birinchi galda tilga olgani bejiz emas. Binobarin, har qanday jamiyat, har qanday insoniy munosabatlarda odilona qoidalar negiziga qurilishi kerak. Adolatsiz, tafakkursiz davlat-qut yo‘q, davlatdan esa faqat qanoat vositasida bahramand bo‘lish mumkin. Binobarin, filologiya fanlari doktori Qosimjon Sodiqov ta’kidlaganidek, “Yusuf Xos Hojib davlatning kuch-qudratini, gullab-yashnashini, ezgulikni, kishining baxtu saodatini adolat, aql-zakovat hamda qanoat birligida deb biladi.

Muallif o‘zining tenglik, adolat to‘g‘risidagi qarashlarini Kuntug‘di tilidan beradi. Uning uqtirishicha, to‘g‘rilik (adolat) oldida hamma barobar. Kuntug‘di elig tilidan buni shunday ta’riflaydi:

Ko'nilik uzala kesan-men ishig,

Adirmas-ma begsig ya qulsig' kishig.

(Ishni to'g'rilik, ya'ni adolat yuzasidan hal qilaman, Bek yo qulni farqlab o'tirmayman).

Adib siyosatni, davlat qonunlarini yuqori tutadi. Qonun va intizom ostida mamlakat obod, xalq emin-erkin yashaydi, degan g'oyani qo'llab-quvvatlaydi. U o'tmish adib va mutafakkirlari orasida birinchilardan bo'lib davlat va jamiyat boshqaruvining demokratik asoslarini, tenglik prinsiplarini ishlab chiqdi, o'z davri davlat boshqaruvining yo'l-yo'riqlarini, to'ru tuzuklarini yaratdi. Binobarin, "Qudatg'u bilig" davlat nizomi darajasiga ko'tarilgan asar edi.

Yusuf Xos Hojib kishilik ma'naviyati tarixida birinchilardan bo'lib "komil inson" tushunchasini ko'tarib chiqdi. U "komil inson"ni *tugal er* deb atagan. Mutafakkir kishining ma'naviy yuksalishida ikki bosqichni ajratadi: birinchisi – balog'at; bunga ixlos qilsa, har bir bilimli, uqushli kimsa erishuvi mumkin. Kishi kamolotining ikkinchi bosqichi tugallikdir. Unga har kimsaning yetishuvi mushkul. Adibning ta'kidlashicha, *tugal er*da ikki sifat uyg'unlashmog'i kerak: biri – bilim; ikkinchi – uqush (zakovat). Ana shu sifatlari bilan kishi tugallikka erishadi:

Bu ikki biriksa, bo'lur er tugal,

Tugal er ajunug' tamam er tugal.

(Bu ikkisi biriksa, kishi tugal bo'ladi,

Tugal er olamni tugal qo'lga oladi), –

deb yozadi mutafakkir"[4:3].

Qanoat-ofiyat haqida so'z yuritganda shoir oltin o'rtalikka amal qiladi. Bu dunyo amallariga, hoyu-havasga berilib, u dunyoni unutmazlikni qayta-qayta uqtirishi barobarida jamiyatga naf keltirmaydigan zohidona turmush tarzini ham ma'qullamaydi. Shoir davlat va ijtimoiy toifalar o'rtasidagi munosabatlardan tortib, sevgi-muhabbat singari ko'ngil kechinmalari sir-asrorlarini ham bayon etadi.

Yusuf Xos Hojib o'z asarini yaratishda nisbatan "Don Kixot" muallifidek yo'l tutgandek taassurot paydo bo'ladi. Servantesning mashhur asari o'z davridagi qahramonlik asarlariga parodiya sifatida paydo bo'lgan bo'lsa, Yusuf Xos Hojib ham zamondosh shoirlarning ijodidan, qolaversa donishmandlar, dongdor kishilarning pandu nasihatlaridan barakali foydalanadi.

Muallif o'z asarini o'n sakkiz oyda yozganini qayd etgan. Navoiy Hazratlari "Xamsa"ni ikki yilda yozib tugatish uchun necha yil tayyorgarlik ko'rgani, xususan davlat arobobi sifatida ham samarali faoliyat yuritganini inobatga olganda, muallif asarni yaratishdan oldin qanday ijtimoiy faoliyat bilan shug'ullanganini aniq tasavvur

qilish mumkin. Hazrat singari "Qutadg'u bilig" muallifi ham asilzodalar toifasidan ekani shubhasiz. Uning ismiga nisbatan taxminiy qiyofasini ham gavdalantirish mumkin. Binobarin, Sharqda insonning ismi jismiga monand bo'lishi azaldan odat tusini olgan.

Dostonning o'ta samimiylik bilan yaratilganiga ham alohida e'tibor qaratishni istardim. Muallif suvrati va siyratining uyg'unligi asarning ayni xususiyatida yaqqol namoyon bo'lgan.

Qayum Karimov "Qutadg'u bilig"ning 1972-yildagi nashriga so'zboshida ta'kidlaydi:

"...yigitlikka achinish va qarilik, zamona bevafoqligi va do'stlar jafosi, Yusufning o'z uzrini aytishi va o'ziga pand berishi haqidagi boblar qasidadan iborat". Ayni qasidalarda shoirning siymosi yana ham yaqqolroq ko'zga tashlanadi.

Shuningdek, bu dostonni siyosatshunos olim Fazliddin Ravshanov tarjima-tabdil qilgan. "Akademnashr" nashriyotida 2015-yilda 1000 nusxada nashr qilingan. Fazliddin Ravshanovning tarjimasini mutlaqo talabga javob bermaydi, baytlar ham to'liq emas. Asar G'afur G'ulom nashrida 2015 va 2018-yilda ikki marta bosildi. Lotin alifbosida, "Adabiyot xrestomatiyasi" seriyasida. Bu nashrning kamchiligi – Qayum Karimov nashriga asoslanganida. Unda 6409 bayt bor, tahrir ham ko'ngildagidek emas.

Mumtoz adabiyot namunalarini tabdil va talqin qilish ham tobora keng quloqch yoymoqda. Hazrat Navoiyning bir qator "Xamsa" tarkibiga kiruvchi dostonlari, qator nasriy asarlari, qolaversa "Boburnoma" kabi qomusiy asarlarning tabdil qilinishi madaniy-ma'naviy hayotimizdagi katta voqea bo'ldi.

Turkiy tilda yaratilgan ilk buyuk doston "Qutadg'u bilig" ham nihoyat she'riy tabdil qilinib, kitob holida keng o'quvchilar ommasiga hukmiga havola qilindi. Mazkur bebaho dostonni siyosatshunos olim Fazliddin Ravshanov zamonaviy tilga tabdil qilgan.

Avvalo F. Ravshanov bu ishga qo'l urib, juda katta mas'uliyatni qat'iyat bilan zimmasiga olganini ta'kidlash lozim. Mumtoz adabiyotimizga chuqur ehtiromi, keng hayotiy tajribasi, olim sifatida bilimdonligi mazkur tarixiy dostonni tabdil qilishda qo'l kelgan. "Qutadg'u bilig"ning filologiya fanlari nomzodi Qayum Karimov tomonidan 1971-yildagi nashridan foydalanish barobarida 1984-yilgi uyg'unlash nashri transkripsiyasiga asoslanib, qolib ketgan ayrim baytlarni qisman to'ldirgani ham e'tiborga loyiq.

Mazkur tabdil bilan tanishar ekansiz, qator ravon baytlar e'tiboringizni tortadi:

Buyukman deganni o'lim yiqdi, ko'r,

Ulug'man degandan o'lim chiqdi zo'r.

F. Ravshanov tomonidan go'zal tabdil qilingan baytlar ham bor:

*Qaritdi ko'p bekni, o'zi qarimas,
Aritdi ko'p bekni, o'zi arimas.*

Ayrim o'ziga xos qofiyalar ham diqqatga sazovor:

*El ichra yana bir qatlam - savdogar,
To'xtamas savdodan, bo'lsa savdo gar*[4:362].

Lekin tabdil qilingan dostonning qator baytlariga aniqlik, ravonlik, shoirona zarofat va latofat yetishmaydi. Hattoki "O'kinchu ko'z yoshlar go'rda obodlik" singari g'aliz satrlar ham uchraydi[4:137].

Filologiya fanlari doktori, professor Nasimxon Rahmonov mazkur tabdilga yozgan so'ngso'zida to'g'ri ta'kidlagandek, "Qutadg'u bilig" tili bilan bugungi til orasida masofa uzoq. Shu bois tabdilga, xususan, "Qutadg'u bilig" tabdiliga ehtiyoj katta, tabdil ajdodlar va avlodlar orasidagi uzoq masofalarni qisqartiradi, bir-birlarini tushunishga yo'l ochadi".

Lekin professor Nasimxon Rahmonov urg'u bergandek:

"Tabdil shunchaki so'z ag'darish yoki so'zning muqobilini topishdan iborat emas. Tabdil yangidan yaratish, ijod, ayniqsa, she'riy tabdil uchun mas'uliyat va mehnat ikki hissa ortadi".

Dostonning dastlabki boblaridan biri, Nabiy alayhissalom (Muhammad s.a.v.) madhi bayonida, jumladan, asliyatda shunday bayt bor:

*Bayat rahmaty erdi xalqy uza,
Qylynchi silig erdi qylqy tuz-a.*

Q.Karimov bu baytni quyidagicha nasriy bayon qilgan:

*U Xudoning xalq uzra yuborgan rahmati edi,
Fe'l-atvori muloyim, hulqi xush edi.*

F. Ravshanov bu baytni quyidagicha she'riy tabdil qilgan:

*Xalq uzra edi ul rahmati Azal,
Qilmishi ezgulik, qilig'i go'zal.*

Ko'rinib turibdiki, mutarjim so'zma-so'z tabdil bilan kifoyalangan. Bu esa kutilgan natijani bermagan. Chunki "qilmish" va "ezgulik", "qiliq" va "go'zal" so'zlari o'zaro qovushmaydi. Binobarin, hozirgi paytda hech kim "qilig'i go'zal" demaydi, aksincha xalqning orasida "qilig'i sovuq" degan ibora yuradi.

"O'sha davr til elementlari aynan keltirilganda", birinchidan, ularga izoh berish talab qilinadi. Ikkinchidan, aynan keltirishga alohida e'tibor beriladi. Tabdilda esa bu ikki talabga rioya qilinmagan. Jumladan, asliyatda Tangri, Parvardigori olamga nisbatan asosan "Bayat" so'zi ishlatilgan. Tabdilchi F. Ravshanov qator o'rinlarda ayni

so'zni qoldirgan, biroq "Bayat" emas, "bayot" shaklida qo'llaganki, bu so'z tamomila boshqa ma'noni anglatadi. Aynan "Bayat" atamasi qoldirilganda va unga izoh berilganda, balki e'tirozga o'rin qolmasdi:

*Ko'nglicha yurgan ey nuqsoni ko'p zot,
Bir kuni so'roqqa chaqirar bayot[4:431].*

Tangriga nisbatan "Egam" ma'nosida asliyatda qator joylarda "Idim" qo'llanilgan. Tabdilchi bu atamani ham asliyatdagidek "Izim" shaklida qoldirishga uringan, biroq bu urinish ham o'zini oqlamagan. Binobarin, bugungi talaffuzda "izim" so'zi nimani anglatishini maktab o'quvchisi ham yaxshi biladi:

*Sig'indim Xudoga bag'ishlab o'zim,
Dinu iymonimni asrasin Izim[4:431].*

Asliyatda "tapug'" so'zi ikki xil, ya'ni xizmat qilish va toat-ibodatni anglatadi. Professor Boqijon To'xlijev bu so'zga "xizmat, ish, sig'inish" tarzida izoh beradi[5:177].

"Qudatg'u bilig"ni tabdil qilishda F.Ravshanov o'ziga xos yondoshishga intilgani albatta yaxshi. Biroq bu borada shu paytgacha anchagina ishlar qilinganki, F. Ravshanov ulardan ijodiy foydalanganda, doston tabdili yana ham maqsadga muvofiq bo'lardi.

"Qudatg'u bilig"ni nasriy bayon bilan nashrga tayyorlagan Qayum Karimov o'tgan asrning yetmishinchi yillari boshidayoq dostondagi to'rtliklarni to'plab, asliyat matni bilan birgalikda she'riy tabdilini ham nashr qildirgan[6:51]. Bunga professor Boqijon To'xliyev amalga oshirib kelayotgan qator xayrli ishlarni ham qo'shimcha qilish zarur. Dostonning ayrim boblarini shoir Sa'dulla Ahmad ancha mahorat bilan tabdil qilgan. Emin Usmon ham "Qudatg'u bilig"ni tabdil qilishda bu ham o'ziga xos qadam bo'lgani shubhasiz. Qolaversa, shoir Abduhamid Pardayev she'riy tabdil qilgan "Qudatg'u bilig"dan Internet orqali ko'plab she'riyat muxlislari bir necha yillardan buyon foydalanib kelayapti.

Dostonning qisqacha "Bahor ta'rifida..." deb nomlanuvchi bobining dastlabki baytini ham Fazliddin Ravshanov muvaffaqiyatli tabdil qila olmagan:

*Sharq qo'zg'ab yubordi nasim – elini,
Olamga ochmoq-chun jannat yo'lini.*

Holbuki, ayni bobni Q. Karimov ham, shoir Sa'dulla Ahmad ham she'riy tabdil qilgan. Shoir Sa'dulla Ahmad she'riy tabdili nisbatan asliyatga yaqin desa bo'ladi:

*Qutlug' nasim esdi tong-la tug'ardin,
Ya'ni er behishti – erta bahordin.*

“Qudatg‘u bilig” masnaviy doston bo‘lib, aruz vaznida yozilgan. Lekin dostonda ikki yuzga yaqin ruboiy, ya’ni to‘rtlik keltirilgan. Q. Karimov bu xususda shunday deb yozadi:

“Qudatg‘u bilig”da keltirilgan to‘rtliklardan tashqari qolgan qismi (71, 72, 73-fasllar bundan mustasno) epik asarlar uchun eng qulay janr – masnaviy (qofiyalangan ikkilik) tarzida yozilgan. So‘nggi uch fasl (yigitlikka achinish va qarilik, zamona bevafoqligi va do‘stlar jafosi, Yusufning o‘z uzrini aytishi va o‘ziga pand berishi haqidagi boblar) esa qasidadan iborat”[8:17].

“Qudatg‘u bilig”ning Q.Karimov tayyorlagan ikkinchi nashrini 322-betida muhabbat haqida radifli chiroyli to‘rtlik bor. G‘afur G‘ulom nomidagi “Badiiy adabiyot” nashriyotida 1971-yil chop etilgan hamda mazkur dostondagi 170 ta to‘rtliklarni, bahor tavsifi va ularning badiiy tarjimasini o‘z ichiga olgan to‘plamni varaqlar ekanmiz, mazkur to‘rtlikni Q. Karimov asliyatga hamohang radif bilan tabdil qilganiga guvoh bo‘lamiz:

*Sevuvchi kishining yuzi belgili,
Gap ochganda ma’ni, so‘zi belgili.
Sevar, sevmasini bilayin desang,
Senga o‘tru boqsa, ko‘zi belgili*[6:51].

Abduhamid Pardayev tabdili yana ham shoirona jaranglaydi:

*Shavqi ishq sevimli yuzidan ayon,
Mastona kalomu so‘zidan ayon.
Sevish-sevmasligin bilayin desang,
Nozlanib boqishi, ko‘zidan ayon.*

F.Ravshanov mazkur to‘rtlikning dastlabki ikki baytini radif bilan tabdil qilgan, biroq to‘rtlikni masnaviyga aylantirgan:

*Sevgan yuz-ko‘zidan belgi beradi,
Gap ochsa, so‘zidan belgi beradi.
Sevish yo sevmasin bilay desang gar
Nazar sol, boqqanda ko‘zlari gavhar*[4:167].

Xulosa qilib aytganda, Yusuf Xos Hojib asarlarining o‘rganilishi va hozirgi o‘zbek yozuvidagi nashrlarining ko‘payayotgani xalqimizni adib ijodiyoti bilan tanishtirish, ulug‘ shoir g‘oya va intilishlarini targ‘ib etish nuqtai nazaridan tahsinga sazovordir. Ammo Yusuf Xos Hojib asarlarining tabdili va talqini saviyasi haqida ancha yillardan beri davom etib kelayotgan bahs-munozaralar kelajakda shoir asarlarining qo‘lyozmalari asosida qayta tabdil va talqin qilinishi va unda ilgari yo‘l

qo‘yilgan kamchiliklarni bartaraf etish choralarini ko‘rishni matnshunoslik oldiga bosh vazifa qilib qo‘yadi. Bu yo‘nalishda tadqiqotlarni davom ettirish dolzarb masaladir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov Q. Ilk badiiy doston.–T.: “Fan” nashriyoti, 1976. – B. 224.
2. Yusuf Xos Hojib. “Qudatg‘u bilig”. –T.: “Yangi asr avlodi” nashriyoti, 2020.– B.560.
3. “O‘zAS”, 2010-yil, 10-dekabr, 50-son.
4. Yusuf Xos Hojib. “Qudatg‘u bilig”. –T.: “Akademnashr”, 2015.
5. Yusuf Xos Hojib, “Qudatg‘u bilig”(Saodatga yo‘llovchi bilim). Transkripsiya va hozirgi o‘zbek tiliga tavsif/Nashrga tayyorlovchi filologiya fanlari nomzodi Qayum Karimov. –T.: “Fan” nashriyoti, 1971. – B. 965.
6. Yusuf Xos Hojib. “Qutadg‘u bilig”, – T.: “Yulduzcha” nashriyoti, 1990. – B.177.
7. Yusuf Xos Hojib, “Qudatg‘u bilig”. G‘. G‘ulom nomidagi Badiiy adabiyot nashriyoti. – T., 1971 – B.51.
8. Yusuf Xos Hojib, “Qudatg‘u bilig”. O‘zbekiston SSR “Fan” nashriyoti. –T., 1972. – B. 17.